

Szeszélyes krónika

Eörsi István: Jolán és a férfiak

A mint a sajtó részletesen tudtul adta, néhány tehetős és tisztességes művész csoportos beugrással mentette meg a Gyulai Várszínház egy baleset s a nyomában támadt szerep-visszaadási hullám miatt már-már elmaradni lát-szó premierjét, Eörsi István Jolán és a férfiak című, 1977-ben írott darabjának bemutatóját. Aldozatkészségük tette lehetővé, hogy a huszonhatodik nyári évadját prezentáló színház augusztus tizenharmadikán és a következő három estén a megírdetett program szerint fogadnassa a nézőket. Köszönet illeti Acs János rendezőt és színészeit. Amennyire a külső szemlélő megítélheti, a feladat megoldhatatlanságára, a szolidaritás érveire hivatkozó, visszaközö korábbi garda sem találnat morais követnivalót abban, hogy a teátrum vezetői, illetve a frissiben szerződötett kollégák a közönség érdekeit vélték a legfontosabbnak. *Navigare necesse est* — ami most annyit jelentett: játszani muszáj.

Más kérdés, hogy a magyar dráma és a magyar színnáz ügyének mindenki jobb szolgálatot tesz, ha ezúttal nem mentik meg az előadást.

Az író nyilatkozatában olvashattuk: a Gyulai Várszínház a darabválasztással Eörsire, valamint az 1956-os drámai tárgykörre jelentette be igényét. Mindkettőre okkal és heyesen. Csaknogy a Jolán és a férfiak Eörsi István legkidolgozottabb, legszetször-több színműve a könyv alakban megjelentek között, 1956-ról pedig jelen formájában közvetve is alig szól. Acs Jánosnak a (továbbra sem zavartalan) rohammunkában arra nem juthatott ideje, ami az eredetileg fölkerült és nyilván hosszabban készülő Baliko Tamásnak esetleg szándékában állott: hogy helyenként igazításokat, kiegészítéseket, simításokat kérjen a szerzőtől; a színpad eszközeivel pótolja mindazt, mi e krónika szövegéből hiányzik; s egységes, határos, sejtetően tragikomédiai játékmódba fogja a stílisan is szeszélyes mozzanatokot.

Eörsi Rögeszmetár színház-tudományi használatra című szellemes okfejtésében tizenöt esztendővel ezelőtt megírta, mily balga követelményekkel szoktak előhozakodni a kritikások. Az „aszketikus kurtára fogott” lajstrom fő pontjaiban (*Fejlődjön az a jellem!, Hús-vér embereket nekünk!, Csattanjon a végén az ostor!* stb.) nem vitatom az író kaján igazát (tehát korántsem kell föltétlenül fejlődnie a jellemnek stb.), de azt nem hiszem, hogy mostani kifogásaim az aszkézis folytan papírra nem vetett téveszmékkel lennének azonosak.

E lónyos például, ha a szabadtéren játszott mű legalább csekély mértékben megfelel a nyitott színház kívánalmainak. A Jolán és a férfiak jellegzetesen zárt helyszínekre komponált kamaradarab, annál inkább, mivel főként a bezártságot és a lezárultságot ábrázolja. Horesnyi Balasz díszletének zugai: a szerelmi találkahelyül szolgáló kicsiny faház, az emlékeivel fojtogató értelmiségi lakás, a füstös kocsmá és eszpresszó, s ki-váltképp a fenyegető börtön egyszerűen szétpattannak a varúdváron; a nemes gondolatok is ellállanak hirtelen a csillagok alatt. Nem talált alkalmat hajlékára, közegére a dráma. Természetesen kánikulai estén is lezöghetünk egy bekapcsolt hősugárzó (bárha útban van a színészeknek, akik a legkevésbé sem melegedni szeretnének), de a pusztá imitáláson, az állandó takarózkodáson kívül valahogy el is kellene hitetni: részint azért didergik át a fél darabot, mert didergető korban didergető sors jutott Jolának is, a férfiaknak is.

A cím egyben dramaturgiai képlet. Jolán, a magához való ésszel megáldott, életre- és szemrevaló, vonzó nő a harmincas éveiben jár, midőn a

hatvanas években járunk. El-ső férje az idealista forradalmár Iván, aki 1956 után börtönbüntetést és mártírhalt szenved. Második férje a belügyér Győző. Az első beszélő nevűt nem özvegyként cseréli föl a második beszélő nevűvel, már korábban bonyolítja a hosszas, titkos megcsalást, illetve a válást. A darab sugallata és Jolán ítélete szerint a vers- és virágkedvelő második házastársban személyesül meg az a hatalom, az az erőszakszervezet, amely nem kegyelmez az erkölcs és az igazi kommunista meggyőződés önmagához mindhalálig hű, mellesleg külön képviselőjének, az első férjnek. A névtelen harmadik férj autóbiztosítási ügynök, szakmája megszállottja, aki szeretett nejét „viharvert luxusautóhoz” hasonlítja, mert ennél szebbet elképzelni sem tud. A férjekkel az a baj, hogy Iván egyértelműen tragédiai figura (nem teljesen kidolgozott, ám lenyűgöző jellem), Győző egy sötéten groteszk komédia érdekes, noha kiagyaltabb szereplője, míg a harmadik, az anonim egy kabaréjelenetet kap, melynek in flagrantiában így parolázik a Jolánt hentergető, ekkor is cinikus Ernővel: „Részemről a szerencse.”

Az Idegen nevű férfi, a halott Iván homoszexuális alteregója lélektani drámába lendíti át a művet; a nőkre — s az ő adakozó meséi által politikailag vagy etikailag pikáns történetekre — vadászó Ernő, ez az ifjú kíméletlen talán a szatíra embere (s vele ott kezdődne minden, ahol ez a darab lezárul); a filozófus Brassó az, akiből nem lett Iván, s aki úgy vesztégeti el — „magasabb” szinten? — az életét az íróasztalnál, mint Jolán az ágyban (bár egyikük sem tisztességtelen) — őt a kortársi dokumentumpróza választhatná vallomások hőseül; Simi és Hajnal úr amolyan színöz alakokként bukannak föl; végül az egyéb férfiak — az írott hatból négyen lettek a színpadon — még úgy sem: egy technikásan megírt, de a tarka egészről megint csak elütö jelenetben kerül nekik pár mondat. Eörsi tehetségét és a félkész dráma kibontható lehetőségeit jelzi, hogy e jelenet Jolánja megrendítő reménytelenséget él át: a lehető legkisebbre zsugorodott körötte a részvetlen magyar világ, kádrájáró, s még ebben a fehér koporsóban sincs nyugodalma.

Acs Jánosra várt volna a feladat, hogy ezt a lapról lapra változó minőségű szöveget, ezt a megtapasztalásra érdemes, ám szeszélyesen fölfedezett világot határozott hangúítással, műfajt és stílust találva, biztos súlypontozással vigye színre. Erre nem volt módja és ideje. Az egyszerű fölmondásnál, megmutatásnál érettebb a produkció; előadás, tartalmas színházi este nem lett belőle. Föltűnő a bátortalanság, amely egyelőre nem engedte gördülékennyé, természetessé lenni a szimultán tér- és időkezelést (valahogy akként, ahogy Örkény javasolta a Macskajátékban), tárgyak és szereplők ötletszerűen vagy feleslegesen vannak jelen (mennyit heverezik a semmiben Ernő!), át kellett szaladni nagy invenciót igénylő epizódokon (például a képzelt erdő oly fontos megérzékítésén, Jolán és az Idegen hisztérikus kulcsjelenetén).

Kárpáti Enikő kinek talált megfelelő jelmezt, kinek nem. A színészek a rutinjukra bízták a talentumukat, és bele-vágtak. A férfiak sorából legtöbb sikerrel Máté Gábor, aki Ivánban a nem e világi fényjelenséget láttatta, a lélek nagy messziről kirajzolódó röntgenképét. Szinte valóban az angyalit (Eörsi Angyal István nevű kivégzett barátjáról, fogolytársáról mintázta Ivánt...) Tudvalevő, rettentés minden angyal. Máté Gábor Idegenként az ördögi rettentetést is uralta. A pokolít, a szerencsétlenné tevőt, kiskiklót. Katona János gondos kimunkálójá a széplélekségben tetszelgő szolgálélek Győző-

nek; a figura félelmetességére még csak készülődik. Vallai Péter álmából fölkelte is tökéletesen tudja a negyvenes, kiegészítő értelmiségit. Most nem mindig keltették föl. Kőmives Sándor (harmadik férj) kabarévillanása sajnos csak a végén jön. Kár, mert két és fél órán keresztül a publikum alig mert nevetni. Hollósi Frigyes (Hajnal úr) hibátlanul bonyolít egy „szerelmi” adásvételt; Szacsavay Lászlóról (Simi) senki sem hiszi el, hogy szalámit eszik csokoládéval, ormótlatlan kövér és harsány — helyette kapunk egy más drámára érdemes szomorú balfácánt. Mertz Tibor magára erőlteti a felelőtlenül nőfaló kamasz fiatalember szerepét. Érzékenyebb, filozófikusabb énjét le kell gyűrnie, mert filozófus már van, a Vallai alakította Brassó. Mezei Lajos, Baranyi László, Vogt Károly, s főleg a pár szóval is emlékezetes Bánky Gábor a férfiak a nyolc másik férfiről szóló darabban.

Margitai Ági rengeteg tapasztalatot, tehetséget, jó szándékot, energiát, szellemességet, ironiát és önironiát áldoz az előadásra. Ahogy igrámatlanul elő akarja vájni az Idegenből a férfit, Ivánt... Ahogy kacsinva minősíti saját dicséért korosztályát, a nagyszerű harmincasokét... Ahogy harmadik férjét mint ebet ugráltatja.

Tőrekvéseinek összegzése, az igazi és teljes Jolán-figura még várat magára. Tervezik, hogy a darab a Játékszínben is látható lesz majd. A gyulai előadások egy feszített próba-folyamat állomásainak tekinthetők — a második premier döntheti el, volt-e értelme az előadásmentésnek.

Tarján Tamás

Káos

— Az elmúlt időszakban a terjesztőknek kellett a jó könyveket felkutatniuk. Most fordult a kocka. Temérdek a könyvkiadó, ők rögtön megalakulásokra igyekeznek maguknak terjesztőt találni.

— Néhány évvel ezelőtt huszonkét állami könyvkiadó működött — mondja Drucker Tibor, a Téka Könyvterjesztő Vállalat igazgatója. — Sok olyan könyv is megjelent, amelyet nem hivatásos kiadók adtak ki, például tanácsok, pártszervezetek, kutatóintézetek.

— Ezek azonban nagyon kis példányszámú kiadványok voltak.

— Igen, sok művet, de kevés példányszámban jelentettek meg. Néhány évvel ezelőtt Magyarországon évente százezer kiadásban körülbelül nyolcezer mű látott napvilágot. A kötetek felét nem hivatásos kiadók gondozták, példányszámuk pedig csak tíztizenkét százaléka volt az összes kiadványoknak. Beszerzési osztályunk jelenleg mintegy négyszáz kiadóval tartja a kapcsolatot. Mi magunk is foglalkozunk könyvkiadással.

— Kimutatások szerint hiába jelenik meg többféle könyv, az emberek nem költenek többet a vásárlásukra.

— Tavaly a lakosság 5,7 milliárd forint értékben vett könyvet. A csecsemők is beleértve átlagban több mint ötszáz forint értékű mű jutott minden vevőre. Az említett árumennyiségnek azonban a felét a lakosság tíz százaléka vette meg, a népesség fele pedig egyáltalán nem vásárolt könyvet. Az olvasásra költött összeg tényleg nem változik lényegesen. Ha például egy család megveszi a Révai Nagy Lexikont, más könyvet esetleg már nem is vásárol abban az évben.

— Ez nem azt jelenti, hogy néhány nagy példányszámú mű „tarolja” a piac jelentős részét, a többi mű példányszáma pedig jelentősen csökken?

— Ez a folyamat már évekel ezelőtt elkezdődött. A dotáció fokozatos megvonása miatt a szakkiadók profiljukba nem illő sikerkönyveket jelentettek meg, ebből próbálták